

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ІЗ ХОРТИНГУ

Постановка проблеми. Вивчення психолого-педагогічної літератури з теми дослідження засвідчує, що у військово-патріотичному вихованні учнів основної школи цілісність і безперервність виховного впливу на особистість учня є однією з найважливіших закономірностей. Оскільки окремі або епізодичні виховні заходи школи та сім'ї хоч і добре педагогічно продумані, але вони не можуть забезпечити достатній рівень вихованості підлітків, формування в них стійких військово-патріотичних якостей. Вивчення режиму навчального дня свідчить, що учні підліткового віку проводять щодня 5–7 годин у школі, решту часу поза школою, тобто не перебувають під безпосереднім керівництвом і впливом учителів та тренерів спортивних секцій. Звідси зрозуміло, наскільки важливо залучити до виховної роботи з учнями громадськість. Звичайно, що ефективність виховання учнів підліткового віку вимірюється не тільки безпосереднім впливом на них учителів і тренерів, а й всім укладом життя, правильною системою й організацією військово-патріотичної роботи. Але було б помилковим не враховувати чинник безпосереднього впливу дорослих на учнів основної школи під час військово-патріотичного виховання.

Також аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що для ефективного військово-патріотичного виховання школярів педагогам загальноосвітніх навчальних закладів слід застосовувати такі виховні прийоми як глибоке розуміння вихованця, визнання учня як найвищої цінності, справедливе ставлення до вихованця тощо. Така навчально-виховна робота стимулюватиме учнів основної школи до самоорганізації та саморозвитку і сприятиме підвищенню їхньої військово-патріотичної вихованості у процесі занять хортингом, бажанню служити в Збройних Силах України, готовності до самопожертви, формуванню моральної стійкості, суспільно-значущої цілеспрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років здійснено низку досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми. Це, насамперед, дослідження основ патріотичного виховання (І. Бех, В. Мірошніченко, Ж. Петрочко, К. Чорна), проведення військово-патріотичних спортивних ігор (Е. Єршоменко, Р. Мішаровський, О. Остапенко), організації спортивних змагань на призи учасників бойових дій (М. Зубалій, М. Тимчик) тощо. Проведений аналіз педагогічної літератури засвідчує, що на сьогодні накопичено певний досвід військово-патріотичного виховання старшокласників, однак проблема військово-патріотичного виховання учнів основної школи у процесі занять хортингом досліджена недостатньо.

Мета статті: розкрити зміст занять з хортингу як засобу військово-патріотичного виховання учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст військово-патріотичного виховання у процесі занять хортингом та фізкультурно-масової роботи спрямовувався на залучення учнів основної школи до позакласної діяльності, яка сприяла задоволенню потреб школярів у формуванні нових взаємостосунків; самостійності під час практичної діяльності; позитивної мотивації до спортивних занять у домашніх умовах та за місцем проживання. У процесі занять з хортингу в учнів підліткового віку підвищувалася самосвідомість і відповідальність за свої дії, формувалося бажання наблизитись у вчинках до свого спортивного ідеалу. Вони також мали змогу вибирати друзів зі спільними інтересами, поглядами на життя. Тому заняття з хортингу було важливою формою військово-патріотичного виховання учнів основної школи, адже вони брали

активну участь у вирішенні поставлених завдань щодо підвищення фізичної підготовленості, рухової активності, формування військово-патріотичних якостей тощо.

Хортинг як українська сучасна дитячо-юнацька оздоровча система був заснований в Україні у 2008 році. Він має масовий характер, завдяки чому отримав державну підтримку, а в подальшому реформувалася у національний вид спорту нашої держави. Хортинг швидко набув популярності серед дітей та молоді, а також загального поширення серед населення на території України. Розробка правил змагань з хортингу, а також його кваліфікаційна система була спрямована на винахід техніки самозахисту та спортивних прийомів одноборства. Слово „хортинг“ походить від назви відомого у світі острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль у історії українського народу. Саме Хортиця була оплотом воїнів, де вдосконалювалося бойове мистецтво з метою захисту рідного краю. Ідея виникнення хортингу як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з роду в рід, від покоління до покоління [2].

У процесі військово-патріотичного виховання в учнів основної школи розвивалася самостійність, організованість, ініціатива, формувалося активне громадянське ставлення до людей старшого віку. Спільне проведення фізкультурно-масових заходів із хортингу збагачувало спортивний колектив та учнів соціальним досвідом. Це давало змогу кожному підлітку проявляти й удосконалювати свої найкращі військово-патріотичні якості та здібності, які будуть необхідні їм під час служби у Збройних силах України, в майбутній професійній діяльності.

Професійні педагогічні колективи загальноосвітніх навчальних закладів розширюють виховні функції батьків і залучають їх до активної військово-патріотичної роботи, що додатково мотивує учнів. Батьки та громадськість у таких школах проводять різні позакласні та позашкільні військово-патріотичні заходи з підготовки та проведення військово-спортивних свят, спортивних змагань і воєнізованих ігор, організації перегляду й обговорення кінофільмів, проведення читацьких диспутів та конференцій. Запрошуються на загальношкільні свята ветерани, діти війни, військовослужбовці, офіцери запасу, а також військові інструктори для роботи у військово-спортивних гуртках тощо. Актив батьків постійно залучений і до роботи педагогічної ради, особливо в тих випадках, коли обговорюються питання виховної роботи з підлітками, майбутніми захисниками Вітчизни. Досвід найкращих загальноосвітніх шкіл показує, що залучення активу батьків до життя школи, обговорення важливих питань навчальної та виховної роботи, їхня безпосередня участь у проведенні найрізноманітніших військово-патріотичних виховних заходів дає змогу педагогічним колективам правильно спрямувати свою виховну роботу, виробити єдину лінію та координувати виховні зусилля педагогічного колективу, батьків та громадськості.

Взаємозв'язок і взаємозалежність різних соціальних факторів у військово-патріотичному вихованні підростаючого покоління повинні забезпечуватися єдністю виховних ідей школи та сім'ї. Виховання в учнів моральних якостей майбутнього захисника Вітчизни, його поглядів і переконань, набутих навичок військово-патріотичної поведінки було успішнішим за умови, якщо виховний вплив школи та сім'ї збігався і взаємно підсилювався. Отже, правильно організоване виховання в єдності дій педагогів та батьків було запорукою успіху у формуванні в підлітків військово-патріотичних якостей майбутнього захисника Батьківщини.

Ефективність військово-патріотичного виховання учнів основної школи залежала від умілих педагогічних дій школи та сім'ї, розробки адекватних педагогічних умов, виховних програм та відповідних патріотичних заходів. Велике значення мало застосування правильного педагогічного підходу до різних вікових груп, а саме: глибоке розуміння вчителем, тренером вихованця; визнання учня як вищої цінності; справедливе

ставлення до вихованця; урахування їхніх індивідуальних особливостей та рівнів військово-патріотичної вихованості кожного школяра тощо. Спільна практична діяльність школи та сім'ї була спрямована на формування в підлітків любові та відданості Батьківщині, українському народу, моральної стійкості, готовності до самопожертви.

Особливо важлива роль сім'ї та громадськості у військово-патріотичному вихованні підлітків на бойових традиціях українського народу, в передачі їм досвіду старших поколінь. Як зазначає В. Третьяков, бесіди про бойові подвиги, про героїзм і високі моральні якості українського народу й особливо про учасників бойових дій, дітей війни, їх особистий приклад сприяють формуванню в учнів якостей захисників Вітчизни. Тому до проведення уроків мужності слід залучати учасників грізних подій, ветеранів та дітей війни. Велике виховне значення мають також вечори бойової та спортивної слави українського народу, з участю відомих спортсменів та учасників міжнародних конфліктів [7].

Під час організації змагань з хортингу головна увага педагогів зосереджена на створенні в експериментальних групах мікросередовища, в якому підлітки внутрішньо збагачувалися й творчо зростали. У процесі підготовки і проведення змагань формувалася морально-психологічний клімат учнівського спортивного колективу. Це сприяло засвоєнню учнями знань щодо сутності й змісту військово-патріотичного виховання, успішному подоланню непередбачуваних ситуацій, удосконаленню необхідних умінь і навичок, підвищенню рівнів військово-патріотичної вихованості. Така практика давала набагато більший виховний ефект, оскільки розмови про почесний обов'язок, патріотизм, справжню дружбу викликали в учнів емоційне піднесення й моральне задоволення під час занять з хортингу.

У процесі військово-патріотичного виховання учні експериментальних груп виконували такі завдання: найшвидше знайти інформацію про найтитулованіших спортсменів свого села, міста, регіону в спортивній літературі або в Інтернет-ресурсах, які захищали українські землі від ворога; дізнатися, хто з мешканців свого села, міста, району, області захищав Батьківщину під час військових дій; дізнатися, якими були ветерани, учасники міжнародних конфліктів, АТО в побуті, спілкуванні з іншими людьми, що зробили вони заради досягнення своєї життєвої мети; вияснити, які почуття переповнювали ветеранів, спортсменів під час підняття прапора України, звучання гімну України тощо; визначити, в яких вчинках ветеранів, учасників АТО проявлялася турбота про своє село, місто, країну; зрозуміти, що для ветеранів, учасників АТО означає бути патріотом України; вияснити, заради чого ветерани, учасники АТО ризикують власним здоров'ям і життям тощо.

Під час виконання цих завдань підлітки усвідомлювали, яку важливу роль у житті ветеранів, учасників АТО, відомих спортсменів відігравала патріотична й фізкультурно-масова робота і для чого вона була їм потрібна. Аналізуючи військово-патріотичну і спортивну діяльність ветеранів, учасників АТО, відомих спортсменів, учні основної школи стали ініціативнішими у процесі організації у класі й школі спортивно-масової роботи, навчилися цінувати історичні надбання й цінності своїх земляків, розуміти значення українських традицій у досягненні поставлених завдань. Зміст цієї роботи сприяв підвищенню військово-патріотичної вихованості, що проявлялася у ставленні учнів основної школи до своїх учителів, однокласників, людей похилого віку, повазі до Конституції України, любові до школи, села, Батьківщини. Також в учнів 7–9 класів помітно поліпшувалися знання про сутність і зміст понять „патріот“, „патріотизм“, „військово-патріотичне виховання“.

У процесі організації і проведення змагань з хортингу на призи ветеранів, учасників АТО, відомих земляків, спортсменів старші підлітки залучалися до самостійної фізкультурно-масової роботи. Це сприяло виявленню в учнів

винахідливості, відповідальності, цілеспрямованості, творчого мислення, формуванню моральної стійкості, умінь без обдумування приймати самостійні рішення, бути готовими до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової, військово-патріотичної діяльності. Під час організації змагань з хортингу педагогами створювалися штучні умови з урахуванням психологічних особливостей учнів підліткового віку, а саме самостійно виконувати доручену роботу, бути дисциплінованим і організованим у класі, спортивній секції.

Під час організації і проведення змагань з хортингу на призи відомих земляків, ветеранів пріоритетним завданням для педагогічного колективу загальноосвітніх навчальних закладів було виховання в учнів основної школи любові до рідного краю, поваги до ветеранів та дітей війни, наявності почуття власної гідності, суспільно-значущої цілеспрямованості, моральної стійкості, позитивного ставлення до народу, Батьківщини, держави, до самого себе, готовності до самопожертви. Така наполеглива робота стимулювала учнів підліткового віку до самоорганізації та саморозвитку й сприяла підвищенню їх військово-патріотичної вихованості у процесі спортивної діяльності, бажанню служити в Збройних силах України.

Рівні військово-патріотичної вихованості учнів основної школи у процесі занять з хортингу визначалися за когнітивним, емоційно-ціннісним та діяльнісно-практичним критеріями.

Когнітивний критерій визначався за такими показниками як усвідомлення підлітками змісту понять „патріотизм“, „військово-патріотичне виховання“; знання історії спорту, хортингу, військових традицій рідної школи, місцевості, України; обізнаність з формами військово-патріотичного виховання та фізкультурно-масової роботи (змагання з хортингу, військово-патріотичні спортивні ігри); усвідомлення ролі військово-патріотичного виховання у процесі занять з хортингу для учнів, школи, місцевості, України.

Сформованість *емоційно-ціннісного критерію* визначалася за інтересом підлітків до спортивної історії і військових традицій рідної школи, місцевості, України; поважним ставленням до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, дітей війни, учасників АТО; бажанням бути цілеспрямованим, морально стійким, відданим Батьківщині; брати участь у різних формах військово-патріотичного виховання, фізкультурно-масової роботи (змагання з хортингу, військово-патріотичні спортивні ігри); готовністю до самопожертви.

Діяльнісно-практичний критерій визначався за такими показниками як уміння здійснювати пошукову роботу щодо спортивної історії, хортингу і військових традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; уміння проявляти поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, дітей війни, учасників АТО; бути цілеспрямованим, морально стійким, відданим Батьківщині; активна участь змаганнях з хортингу, військово-патріотичних спортивних іграх та інших заходах.

Наприкінці формувального етапу експерименту військово-патріотична вихованість підлітків експериментальних груп у процесі занять з хортингу суттєво підвищилася (див. табл. 1). Так, високий рівень військово-патріотичної вихованості виявили 30,19 % учнів основної школи, середній – 32,21 %, нижче середнього – 21,56 % і низький – 16,04 %. Тобто, наприкінці дослідження кількість учнів з високим рівнем військово-патріотичної вихованості зросла на 20,28 %, із середнім – на 17,37 %, а з нижче середнього рівнем зменшилася на 9,57 % і з низьким – на 28,08 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію.

Висновки. Отже, зміст цілеспрямованої роботи педагогів з військово-патріотичного виховання учнів основної школи у процесі занять з хортингу охоплював

ігрову діяльність, спортивні змагання з хортингу, які сприяли підвищенню військово-патріотичної вихованості учнів основної школи, поліпшенню якості навчально-виховного процесу. Аналіз отриманих результатів показав, що ефективність військово-патріотичного виховання учнів основної школи у процесі занять хортингом підвищилася за таких педагогічних умов: тісному взаємозв'язку сімей і педагогічного колективу експериментальних ЗНЗ; правильної педагогічної спрямованості форм і методів військово-патріотичного виховання учнів основної школи; удосконалення змісту військово-патріотичного виховання підлітків; застосування сучасних навчально-виховних методів у основній школі; відповідність змісту військово-патріотичного виховання в процесі занять з хортингу інтересам підлітків; визнання вихованця як найвищої цінності, справедливе ставлення й глибоке розуміння учня.

Таблиця 1

Рівні військово-патріотичної вихованості учнів основної школи у процесі занять з хортингу, %

Рівні	Контрольні групи			Динаміка	Експериментальні групи			Динаміка
	Констатувальний етап	Формувальний етап			Констатувальний етап	Формувальний етап		
		Проміж зріз	Контр. зріз			Проміж зріз	Контр. зріз	
Високий	10,55	10,89	11,14	+0,59	9,91	16,11	30,19	+20,28
Середній	15,37	16,18	16,92	+1,55	14,84	21,62	32,21	+17,37
Нижче середнього	30,84	31,55	31,76	+0,92	31,13	25,27	21,56	-9,57
Низький	43,24	41,38	40,18	-3,06	44,12	37,00	16,04	-28,08

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. *Перспективним може бути* вивчення: особливостей військово-патріотичного виховання в процесі занять із хортингу учнів різних вікових груп; зв'язку військово-патріотичного й фізичного виховання учнів основної школи; педагогічних умов військово-патріотичного виховання учнів основної школи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навч.-метод. посіб. / М. М. Бака. – К. : ПВА „Книга пам'яті України“, 2004. – 464 с.
2. Єрмоменко Е. А. Тренування в хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоменко. – К. : Паливода А. В., 2009. – 227 с.
3. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. – К., 2010. – 272 с.
4. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / В. І. Мірошніченко. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 376 с.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский [сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1985. – 270 с.
6. Тимчик М. В. Патріотичне виховання учнів основної школи у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М. В. Тимчик. – К., 2013. – 222 с.
7. Третьяков В. В. Основы военно-патриотического воспитания школьников / В. В. Третьяков, В. Ф. Фарфоровский. – К., 1982. – 135 с.

8. Фарфоровский В. П. Патриотическое воспитание учащихся в национальной школе: пособие для учителя и воспитателя / В. П. Фарфоровский, И. И. Валеев. – М., 1991. – 110 с.
9. Шашло Т. М. Військово-патріотичне виховання в школі: посіб. для вчителя / Т. М. Шашло. – К. : Рад. школа, 1974. – 175 с.

REFERENCES

1. Бака, М. М. (2004). *Fizychnie i viiskovo-patriotychne vykhovannia molodi* [Physical and military-patriotic education of youth]. Kyiv: PVA „Knyha pamiati Ukrainy“.
2. Yeromenko, E. A. (2009). *Trenuvannia v hortynhu* [Training in Horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.
3. Zubalii, M. D. (2010). *Formy viiskovo-patriotychnogo vykhovannia dopryzovnoi molodi* [Forms of military-patriotic upbringing of pre-conscription youth]. Kyiv.
4. Miroshnichenko, V. I. (2012). *Systema patriotychnogo vykhovannia maibutnikh ophitseriv-prycordonnykiv* [The system of patriotic upbringing of future officers-border guards]. Khmelnytskyi: Vydavnytsvo Nationalnoi akademii Derzhavnoi prycordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnytskoho.
5. Sukhomlinskyi, V. A. (1985). *O vospytanyu* [About education]. – (5 ed.). Moscow: Politizdat.
6. Тумчык, М. В. (2013). *Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi phiskulturno-masovoi roboty* [Patriotic education of senior teenagers in the process of sport and mass work]. (Dissertation Abstract, Kyiv).
7. Tretiakov, V. V., & Farforovskiy, V. F. (Eds.) (1982). *Osnovy voienno-patrioticheskogo vospitaniia shkolnikov* [Bases of military-patriotic upbringing of pupils]. Kyiv.
8. Farforovskiy, V. P., & Valeev, I. I. (1991). *Patrioticheskoe vospitaniie uchashchysia v natsionalnoi shkole* [Patriotic upbringing of pupils in national school]. Moscow.
9. Shashlo, T. N. (1974). *Viiskovo-patriotychne vykhovannia v shkoli* [Military-patriotic upbringing in schools]. Kiyv: Rad. shkola.

Микола Тимчик, Ірина Тихонькова.

Військово-патріотичне виховання учнів основної школи під час занять із хортингу.

У статті розкривається зміст військово-патріотичного виховання учнів основної школи під час занять з хортингу. Із цією метою проаналізовано військово-патріотичне виховання в загальноосвітніх навчальних закладах і розкрито значення занять з хортингу щодо військово-патріотичного виховання учнів підліткового віку. У статті показано, що правильне застосування змісту, форм і методів цього дослідження впливає на військово-патріотичну вихованість учнівської молоді. Для ефективного військово-патріотичного виховання школярів педагогам загальноосвітніх навчальних закладів слід застосовувати такі виховні прийоми як глибоке розуміння вихованця, визнання учня як найвищої цінності, справедливе ставлення до вихованця тощо. Така навчально-виховна робота стимулюватиме учнів основної школи до самоорганізації та саморозвитку і сприятиме підвищенню їхньої військово-патріотичної вихованості у процесі занять хортингом, бажанню служити в Збройних Силах України, готовності до самопожертви, формуванню моральної стійкості, суспільно-значущої цілеспрямованості.

Ключові слова: *хортинг, військово-патріотичне виховання, учні основної школи, підлітки, заняття з хортингу, військова служба, спортивні секції, школа, сім'я, традиції, звичаї, національні цінності.*

Mykola Tymchyk, Ирина Тихонькова.

Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Berlynskoho Str. 9, Kyiv, Ukraine).

Military-patriotic upbringing of middle school pupils during the Horting lessons.

The article deals with the content Horting lessons as a means of military-patriotic upbringing of middle school pupils. For this purpose, the military-patriotic upbringing in comprehensive schools is analyzed and the value of Horting lessons on military-patriotic upbringing of teenagers is disclosed. In the article is shown that proper application of the content, forms and methods of this research affects the military-patriotic upbringing of youth.

The analysis of psychological and pedagogical literature showed that the effective military-patriotic upbringing of pupils of comprehensive schools teachers should apply such educative methods as deep understanding of pupil, recognition him as the highest value, fair treatment of pupil and etc. This educational work will encourage pupils of secondary school to self-organization and self-development and will enhance their military-patriotic upbringing in the Horting lessons, desire to serve in the Armed Forces of Ukraine, willingness to sacrifice, formation of moral stability, socially significant commitment. Also, the article states that Horting as modern Ukrainian children and youth wellness system was founded in Ukraine in 2008. It is widespread, so received state support, and subsequently was reformed into national sport in our country. Horting quickly gained popularity among children and young people and general spread among the population in Ukraine. The development of the rules of Horting as well as its qualification system was aimed at the invention of self-defense techniques and sport methods of single combat. The word „horting“ comes from the name of the world famous island Khortytsia where was located Zaporizka Sich, which played a progressive role in the history of the Ukrainian people.

Key words: *horting, military-patriotic upbringing, middle school pupils, teenagers, horting lessons, military service, sports clubs, school, family, traditions, customs, national values.*

Николай Тымчык, Ирина Тыхонькова.

Военно-патриотическое воспитание учащихся основной школы во время занятий с хортинга.

В статье раскрывается содержание военно-патриотического воспитания учащихся основной школы на занятиях по хортингу. С этой целью проанализировано военно-патриотическое воспитание в общеобразовательных учебных заведениях и раскрыто значение занятий по хортингу в процессе военно-патриотического воспитания учащихся подросткового возраста. В статье показано, что правильное применение содержания, форм и методов данного исследования влияет на военно-патриотическую воспитанность учащейся молодежи. Для эффективного военно-патриотического воспитания школьников педагогам общеобразовательных учебных заведений следует применять такие воспитательные приемы, как глубокое понимание воспитанника, признание ученика как высшей ценности, справедливое отношение к воспитаннику. Такая учебно-воспитательная работа будет стимулировать учащихся основной школы к самоорганизации и саморазвитию и способствовать повышению их военно-патриотической воспитанности в процессе занятий хортингом, желанию служить в Вооруженных силах Украины, готовности к самопожертвованию, формированию нравственной устойчивости, общественно-значимой целеустремленности.

Ключевые слова: *хортинг, военно-патриотическое воспитание, ученики основной школы, подростки, занятия хортингом, военная служба, спортивные секции, школа, семья, традиции, обычаи, национальные ценности.*